

Дзяржаўная праграма

«ПАМ'ЯЦЬ БЕЛАРУСІ»:

узаемадзеянне бібліятэк, архіваў, музеяў

Культурная спадчына кожнага народа, вялікай або малой нацыі заўсёды існуе як адна з важнейшых прадпасылак духоўнага быцця будучых пакаленняў, усяго гістарычнага цэлага. Важна, каб гэта спадчына існавала не толькі як гістарычная памяць, як вопыт самапазнання, але і як актуальная сіла духоўнага ператварэння, выхавання нацыі, руху яе на шляху прагрэсу і маральнага ўдасканалвання.

Беларусь, якая дала свету такіх асветнікаў, як Ефрасіння Полацкая, Францыск Скарына, Сымон Будны, Васіль Цяпінскі, Сімяон Полацкі і іншых, унесла значны ўклад у інтэлектуальную скарбніцу славянскай культуры. Культурная спадчына беларускай нацыі, як і любой іншай, разнастайная. Яна адлюстравана і сканцэнтравана ў самых розных формах і інстытутах. Захаванне дакументальных помнікаў, якія знаходзяцца ў бібліятэках, музеях, архівах Беларусі, як захаванне сваёй нацыянальнай памяці з'яўляецца адной з самых важных задач, што стаіць перад беларускай культурай.

Дакументальная беларуская спадчына, у якой увасоблены сацыяльны і духоўны вопыт беларускага народа, сканцэнтравана ў бібліятэчных, архіўных, музейных фондах краіны. У іх захоўваюцца найбагацейшыя фонды рукапісных матэрыялаў і друкаваных выданняў, якія з'яўляюцца дакументальнымі помнікамі, – нацыянальная культурная спадчына складае амаль мільён рукапісных і друкаваных кніг, архіўных дакументаў пачынаючы з XIV ст. Найбольш значнымі і каштоўнымі помнікамі з'яўляюцца рукапісы і старадрукаваныя кнігі, рэдкія выданні, колькасць якіх складае ў бібліятэках каля 250 тыс. адз., музеях – каля 220 тыс. адз., у архівах – каля 280 тыс. адз. захоўвання.

Створаная сілай чалавечага мыслення ўсіх часоў і народаў, на многіх мовах, па розных галінах ведаў, гэтыя калекцыі ў сукупнасці складаюць адзіны фонд дакументальных помнікаў, якія з'яўляюцца нацыянальным здабыткам, дакументальнай памяццю грамадства, каштоўнейшай гістарычнай крыніцай і выклікаюць інтарэс не толькі ў беларускіх даследчыкаў, але і ў шматлікіх замежных спецыялістаў.

Вядома, што Беларусь на працягу сваёй гісторыі панесла значныя страты гісторыка-культурных каштоўнасцей. І больш за ўсё панесла страты менавіта дакументальная спадчына – кніжныя помнікі. Яны знішчаліся ў час войнаў, вывозіліся за межы краіны. Былі знішчаны або разышліся па іншых зборах унікальныя кніжныя калекцыі. Вялікая частка дакументальнай спадчыны краіны знаходзіцца зараз за мяжой.

Самым значным па аб'ёмах дакументальных помнікаў з'яўляецца фонд Нацыянальнай бібліятэкі

Беларусі (8,2 млн экз.). У яе скарбніцы захоўваюцца і старажытныя рукапісы, якія адлюстроўваюць гістарычны шлях беларускага этнасу ў еўрапейскай прасторы, у гісторыі новага і навішага часу, і літаратура, у якой зафіксаваны сучасны працэс стварэння дакументальных каштоўнасцей. Бібліятэка з'яўляецца унікальнай захавальніцай духоўных багаццяў, рукапісаў і кніг, якія маюць сусветнае культурнае значэнне, і гэта выдзяляе яе ў ранг унікальных аазісаў кніжнай культуры і духоўна-маральнага выхавання.

Як і ўсе нацыянальныя бібліятэкі свету, НББ выконвае ўскладзеную на яе гістарычную місію. Менавіта ёй належыць мемарыяльная функцыя збору з максімальна магчымай паўнатай усіх дакументаў, выдадзеных на тэрыторыі нашай айчыны, з мэтай іх вечнага захоўвання як нацыянальнай памяці, а таксама функцыя стварэння і распаўсюджвання інфармацыі аб гэтых дакументах. Сёння Бібліятэка, з'яўляючыся захавальніцай нацыянальнай памяці беларускага народа, выконвае функцыю транслятара дасягненняў сусветнай цывілізацыі. Толькі фонд рукапісаў, старадрукаў і рэдкіх выданняў НББ налічвае звыш 70 тыс. адз. захоўвання.

У Беларусі вядзецца адпаведная работа па захоўванні дакументальных помнікаў. У прыватнасці, паляпшаецца матэрыяльная база ўстаноў культуры, удасканалваецца нацыянальнае заканадаўства,

даецца больш шырокая інфармацыя па напрамках работы, вядзецца дзяржаўны ўлік гісторыка-культурных каштоўнасцей, ажыццяўляецца інфарматызацыя ўстаноў культуры. Аднак існуе праблема фізічнага разбурэння помнікаў пісьменнасці і друку: незваротнае ўздзеянне часу, недаўгавечнасць матэрыялу, на якім былі створаны дакументальныя помнікі, недавальняючыя ўмовы захоўвання, значны попыт на унікальныя дакументы, што захаваліся ў адзінаквых экзэмплярах (у выніку чаго інтарэсы захоўвання каштоўных фондаў уступаюць у супярэчнасць з прынцыпам даступнасці), – усе гэтыя фактары садзейнічаюць пагаршэнню адзінага стану каштоўных фондаў. Праблема гэта набыла ў Беларусі значную маштабнасць.

Вырашыць задачу захоўвання помнікаў пісьменнасці, кніжнай культуры нацыі, адначасова забяспечваючы шырокі доступ да яе шляхам пераводу на электронныя носыбіты дакументальных помнікаў, павінна доўгачасовая комплексная Дзяржаўная праграма «Памяць Беларусі», праект якой быў распрацаваны згодна з Пратаколам нарады ў прэм'ер-міністра ад 23 снежня 2004 г. рабочай групай, у склад якой уваходзілі прадстаўнікі Міністэрства культуры Рэспублікі Беларусь, Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі, іншых бібліятэк, музеяў, архіваў, што захоўваюць дакументальныя помнікі.

Праграма «Памяць Беларусі» разглядаецца як нацыянальная частка Праграмы ЮНЕСКА «Памяць свету», заснаванай на аб'яднанні намаганняў сусветнага таварыства, ажыццяўленне якой пачалося ў 1992 г.

Праграма распрацавана ў адпаведнасці з заканадаўчымі актамі Рэспублікі Беларусь, якія вызначаюць дзяржаўную палітыку ў галіне захоўвання і памнажэння культурнай спадчыны: Законам Рэспублікі Беларусь «Аб унясенні змяненняў і дапаўненняў у Закон Рэспублікі Беларусь «Аб бібліятэчнай справе ў Рэспубліцы Беларусь» (2002 г.), Законам Рэспублікі Беларусь «Аб Нацыянальным фондзе і архівах у Рэспубліцы Беларусь» ад 6 кастрычніка 1994 г. (у рэдакцыі Закона Рэспублікі Беларусь ад 6 студзеня 1999 г., са змяненнямі і дапаўненнямі, якія ўнесены Законам Рэспублікі Беларусь ад 29 чэрвеня 2006 г. «Аб унясенні змяненняў і дапаўненняў у некаторыя законы Рэспублікі Беларусь па пытаннях ліцэнзавання асобных відаў дзейнасці і прызнанні страціўшымі сілу некаторых заканадаўчых актаў Рэспублікі Беларусь»), «Палажэннем аб Нацыянальным архіўным фондзе Рэспублікі Беларусь», зацверджаным Указам Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь ад 20 верасня 1996 г. № 373 «Аб зацвярджэнні Палажэння аб Нацыянальным архіўным фондзе Рэспублікі Беларусь, а таксама сетцы дзяржаўных архіўных устаноў Рэспублікі Беларусь» са змяненнямі і дапаўненнямі, унесенымі Указамі Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь ад 23 красавіка 1999 г. № 231, ад 4 кастрычніка 2002 г. № 513, ад 24 снежня 2004 г. № 604, Законам Рэспублікі Беларусь «Аб унясенні змяненняў і дапаўненняў у Закон Рэспублікі Беларусь «Аб культуры ў Рэспубліцы Беларусь» (2004 г.), Законам Рэспублікі Беларусь «Аб музеях і Музейным фондзе Рэспублікі Беларусь» (2005 г.), Законам Рэспублікі Беларусь «Аб ахове гісторыка-культурнай спадчыны Рэспублікі Беларусь» (2006 г.).

Рэалізацыя Дзяржаўнай праграмы «Памяць Бе-

ларусі» разлічана на 2007–2010 гг. У ёй азначаны асноўныя мэты і задачы, выпрацаваны асноўныя прынцыпы навуковага, прававога, фінансавога і матэрыяльна-тэхнічнага забеспячэння, распрацаваны этапы рэалізацыі і сістэма праграмных мерапрыемстваў. У дадатках прыведзены спіс дзяржаўных устаноў Беларусі, якія захоўваюць дакументальную спадчыну, пералік дакументальных крыніц, што падлягаюць алічбоўцы для стварэння банка даных, план рэалізацыі Праграмы.

Мэты, пастаўленыя ў Праграме: дзяржаўны ўлік і захаванне дзяржаўных помнікаў, забеспячэнне інфармацыі аб багацці і значэнні культурнай спадчыны нацыі; інтэграцыя рэсурсаў і ўвядзенне ў навуковы і культурны абарот дакументальных помнікаў, якія захоўваюцца ў беларускіх бібліятэках, музеях, архівах, а таксама за межамі краіны; паляпшэнне ўмоў фізічнага захавання найбольш каштоўных дакументальных помнікаў; фарміраванне інтэраваных агульнадаступных электронных інфармацыйных рэсурсаў, якія надзейна захоўваюць і адлюстроўваюць гісторыю і культуру Беларусі; распаўсюджванне ведаў аб нацыянальнай спадчыне.

Рэалізацыя Праграмы будзе вырашаць задачы далейшага выяўлення дакументальнай спадчыны, папаўнення Дзяржаўнага спіса гісторыка-культурных каштоўнасцей Рэспублікі Беларусь, стварэння рэстраў найбольш каштоўных і значных дакументаў. Значна палепшыць фізічную захаванасць дакументаў арганізацыя цэнтра і лабараторый алічбоўкі, капіравання, рэстаўрацыі і кансервацыі дакументальных помнікаў. Фарміраванне электронных інфармацыйных рэсурсаў – стварэнне электронных дакументаў, бібліяграфічных, паўнатэкставых і графічных баз даных, зводных электронных каталогаў з размяшчэннем іх у Інтэрнэце, арганізацыя аддаленага доступу да іх – забяспечыць агульны доступ да дакументальнай спадчыны. Прадугледжваецца таксама арганізацыя сістэмы інфармацыі аб дакументальных помніках, навуковае забеспячэнне Праграмы, папулярызацыя дакументальнай спадчыны.

Выкарыстанне інфармацыйных тэхналогій дазволіць аб'яднаць у адзіную калекцыю копіі рукапісаў і кніг, арыгіналы якіх захоўваюцца ў шматлікіх сховішчах краіны і замежжа, стварыць інтэграваныя базы даных, увесці ў навуковы абарот вялікую колькасць страчаных помнікаў, нацыянальных каштоўнасцей, якія па розных прычынах сёння недаступны для даследчыкаў, бо знаходзяцца за мяжой, і тых, даступнасць якіх абмяжоўваецца іх фізічным станам. Стварэнне і тыражаванне электронных копіяў архіўных матэрыялаў, рукапісных і друкаваных кніг накіравана на выкананне ахоўных, навуковых, вучэбных і асветніцкіх задач. Адбор кніжных і дакументальных помнікаў для фарміравання баз даных у адпаведнасці з Праграмай будзе ажыццяўляцца з улікам храналагічных, сацыяльна значных і колькасных крытэрыяў. Побач з імі акрэслены галоўны крытэрыі – прыналежнасць да нацыянальнай культуры. Гэта дазволіла не толькі сфарміраваць сістэму мерапрыемстваў і распрацаваць паэтапны механізм рэалізацыі Праграмы, але таксама зрабіла магчымым абгрунтаванае папаўненне Дзяржаўнага спіса гісторыка-культурных каштоўнасцей. Нацыянальная бібліятэка Беларусі падрыхтавала прапановы па ўключэнні ў спіс 120 дакументальных помнікаў.

Удзельнікамі Праграмы з'яўляюцца ўстановы культуры Беларусі, іншыя ўстановы і арганізацыі, якія захоўваюць дакументальную спадчыну. Каардынатарам мерапрыемстваў Дзяржаўнай праграмы і кантралюючым органам з'яўляецца Міністэрства культуры Рэспублікі Беларусь, а таксама ўносіць ва ўстаноўленым парадку прапановы па ўдакладненні мерапрыемстваў Праграмы з улікам сацыяльна-эканамічнай сітуацыі, якая складваецца на бягучы момант, забяспечвае кантроль за мэтавым выкарыстаннем грашовых сродкаў, што выдзяляюцца з рэспубліканскага бюджэту на рэалізацыю Праграмы. Непасрэднымі яе выканаўцамі з'яўляюцца:

- Нацыянальная бібліятэка Беларусі – галаўная арганізацыя;
- Нацыянальны музей гісторыі і культуры Беларусі;
- Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі;
- рэгіянальныя лабараторыі па алічбоўцы дакументаў;
- прыцягнутыя арганізацыі.

Нацыянальная бібліятэка Беларусі не выпадкова з'яўляецца галаўной арганізацыяй па рэалізацыі Праграмы. І не толькі таму, што яна валодае самай вялікай калекцыяй кніжных помнікаў у краіне. Ідэя будаўніцтва новага будынка Нацыянальнай бібліятэкі, падтрыманая ў 2001 г. Прэзідэнтам Рэспублікі Беларусь А.Р. Лукашэнкам (7 сакавіка 2002 г. ім быў падпісаны Указ «Аб будаўніцтве будынка дзяржаўнай установы «Нацыянальная бібліятэка Беларусі»), паспяхова выканана. І гэта можна расцэньваць як рэалізацыю аднаго з напрамкаў па выкананні Праграмы «Памяць Беларусі»: пры будаўніцтве бібліятэкі былі выкарыстаны ўсе сучасныя дасягненні ў галіне будаўніцтва, НББ атрымала выдатныя ўмовы для захоўвання фондаў, найноўшае абсталяванне для алічбоўкі дакументальных помнікаў, стварэння інфармацыйных рэсурсаў і забеспячэння доступу да іх – створана унікальная матэрыяльная база для далейшай работы ў гэтым напрамку.

Сучасны этап бурнага развіцця электронных бібліятэк, музеяў і архіваў патрабуе правядзення навуковых даследаванняў і адпаведнага навукова-метадычнага забеспячэння. Праграма прадугледжвае вывучэнне тэндэнцый развіцця электронных бібліятэк, музеяў, архіваў, супрацоўніцтва і кааперацыю ў міжнародным маштабе. Будуць распрацоўвацца і выкарыстоўвацца стандарты развіцця лічбавых фондаў, апісання і індэксацыі рэсурсаў, іх архівацыі і захавання, стандарты электронных выданняў і г. д. – стандарты, якія забяспечаць аптымальнае ўзаемадзеянне электронных бібліятэк, музеяў, архіваў і абмен лічбавай інфармацыяй.

Плануецца распрацоўка метадычных рэкамендацый па міжнародных і міждзяржаўных стандартах, праектаў электроннай апрацоўкі дакументаў, адзіных рубрыкатараў, праграмнага і тэхналагічнага забеспячэння і г. д.

Вялікая работа адбудзецца па правядзенні экспертнага абследавання збораў дакументальных помнікаў у фондах бібліятэк, архіваў, музеяў, экспертызы асобных помнікаў. Гэтакім будзе садзейнічаць «Пэралік асноўных крытэрыяў і прымет для ідэнтыфікацыі кніжных помнікаў», дапрацоўка і зацвярджэнне якога плануецца ў бліжэйшым будучым. Гэта будзе спрыяць распрацоўцы праграмы прыя-

рытэтаў пераводу дакументальных помнікаў у электронную форму.

Сістэма праграмных мерапрыемстваў уключае ў сябе асобныя праекты і работу, якія будуць выконвацца бібліятэкамі, архівамі, музеямі Беларусі ва ўзаемадзеянні з установамі замежных краін, дзе захоўваецца беларуская дакументальная спадчына, – Расіі, Украіны, Літвы, Польшчы, Германіі, Швецыі і інш.

У выніку рэалізацыі дадзеных праектаў будуць фарміравацца электронныя інфармацыйныя рэсурсы, якія прадугледжваюць стварэнне бібліяграфічных і паўнатэкставых баз даных. Для стварэння бібліяграфічных БД плануецца ажыццяўленне поўнага рэтраспектыўнага і бягучага бібліяграфічнага ўліку дакументнай прадукцыі, стварэнне зводных электронных каталогаў і каталогаў асобных калекцый. Паўнатэкставыя БД будуць стварацца на аснове алічбаваных калекцый бібліятэк, музеяў, архіваў Беларусі, якія захоўваюць дакументальную спадчыну, а таксама стварэння калекцый электронных копіі нацыянальных дакументаў, незалежна ад месца захоўвання, ва ўзаемадзеянні з установамі замежных краін; магчыма таксама набыццё электронных копіі, выкананых іншымі ўстановамі.

Сумесную работу архіваў, бібліятэк і музеяў па фарміраванні электроннай калекцыі паўнатэкставых копіі дакументаў Нацыянальнага архіўнага фонду, якія захоўваюцца ў іх, і стварэнні камбінаванай БД прадугледжвае праграма «Архіўная Беларусі».

Паралельна з распрацоўкай праекта Праграмы «Памяць Беларусі» НББ працавала і працуе над рэалізацыяй шэрага праектаў, накіраваных на захаванне нацыянальнай культурнай спадчыны. Плённая падтрымка Бібліятэцы аказваецца з боку ЮНЕСКА. Быў атрыманы грант на праект стварэння графічнай базы даных «Геральдыка». ЮНЕСКА падтрыманы сумесны праект бібліятэк, музеяў і архіваў Беларусі, распрацаваны спецыялістамі НББ, Цэнтральнай навуковай бібліятэкі імя Я. Коласа Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі, Дэпартаментам па архівах і справаходству Міністэрства юстыцыі Рэспублікі Беларусь пры актыўнай падтрымцы беларускіх вучоных і накіраваны на захаванне унікальнай культурнай спадчыны роду Радзівілаў, у выніку якога быў створаны CD-ROM «Нясвіж – культурны цэнтр Еўропы і нацыянальны помнік». НББ вядзе работу над праектам «Radziviliana» – бібліяграфічнай рэканструкцыяй апошняга кніжнага збору роду, у якім удзельнічаюць установы культуры краіны, што захоўваюць фрагменты знакамітага збору. Вынікам праекта павінна стаць стварэнне зводнай электроннай базы даных і электроннай бібліятэкі паўнатэкставых копіі і мультымедычных CD-ROM. У далейшым магчыма распрацоўка і ажыццяўленне мега-праекта з удзелам краін, у якіх знаходзяцца дакументы радзівілаўскай калекцыі, – Расіі, Польшчы і інш.

У цяперашні час на міждзяржаўным узроўні разглядаецца праект Расійскай дзяржаўнай бібліятэкі і Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі пад назвай «Скарбы славянскай культуры». У рамках праекта плануецца стварэнне сумеснай базы электронных копіі расійскіх і беларускіх выданняў. Інтэрэс і карысць узаемныя: НББ, у фондах якой адсутнічае значная частка беларускіх выданняў XVI–XVIII стст., надрукаваных кірылічным і лацінскім шрыфтам, зацікаўлена ў

атрыманні іх электронных копій. У сваю чаргу, у яе фондах ёсць вялікая калекцыя (больш за 1,5 тыс. экз.) рускай эмігранцкай літаратуры 1918–1939 гг., асабліва тую якой з'яўляецца наяўнасць значнай колькасці аўтографу выдатных дзеячаў рускага замежжа. Гэта калекцыя прадстаўляе інтарэс для Расійскай дзяржаўнай бібліятэкі.

НББ ініцыявала праекты па навуковым апісанні і стварэнні электронных копій унікальных помнікаў нацыянальнай культуры і прымае непасрэдны ўдзел у іх рэалізацыі; сумесна з Інстытутам мовазнаўства Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі вядзецца работа над вывучэннем беларускіх рукапісаў XVI ст. – «Арыстоцэлевы вароты, або Тайная тайных» і Слуцкага Евангелля.

Важным этапам рэалізацыі Праграмы «Памяць Беларусі» з'яўляецца і міжнародная канферэнцыя «Праграма ЮНЕСКА «Памяць свету: дзейнасць бібліятэк, архіваў, музеяў па захаванні дакументальнай спадчыны» (Мінск, 30 лістапада – 1 снежня 2006 г.). Мэта яе – забеспячэнне больш шырокіх ведаў грамадства аб значэнні дакументальнай спадчыны і неабходнасці яе захавання, распаўсюджванне звестак аб сусветнай Праграме ЮНЕСКА «Памяць свету» і Дзяржаўнай праграме «Памяць Беларусі». Абмеркаванні тэарэтычных і практычных пытанняў, звязаных з рэалізацыяй Праграмы, дасць магчымасць пазнаёміцца з міжнародным вопытам рэалізацыі аналагічных нацыянальных праграм, выпрацаваць асноўныя напрамкі інтэграцыі работы бібліятэк, музеяў і архіваў краіны па захаванні дакументальных помнікаў.

Summary L. Kirfukhina acquaint readers with a long term complex State programme «Memory of Belarus»: digitizing of printed materials with the purpose to preserve literature heritage and national book culture.